

УДК 378 „1954/1960”

Всьому початок – плуг і борозда... (Цілина в історії ХІМЕСГ)

Виповнилося 60 років з початку масового освоєння цілинних і перелогових земель в Казахстані і Сибіру. Цей грандіозний проект збільшення сільськогосподарського виробництва здійснювався за рахунок залучення матеріальних, фінансових і трудових ресурсів всіх республік СРСР. Переважну частину ентузіастів-цілинників складала молодь, перш за все фахівці сільськогосподарського профілю – трактористи, комбайнери, доярки, зоотехніки, агрономи, інженери-механіки інженери-електрики. Значний загін цілинників представляли студенти вищих та середніх спеціальних навчальних закладів. Харківський інститут механізації та електрифікації сільського господарства записав свою яскраву сторінку у здійсненні масштабного проекту освоєння цілини. В ході вирішення виробничих проблем студентською молоддю відбувалося їх становлення як майбутніх організаторів виробництва, керівників різного державного, партійного, господарського рівнів. В майбутньому вони поповнили ряди кращих випускників нашого навчального закладу, еліти країни. У 2012 р. вийшла книга «Еліта країни. Видатні випускники ХІМЕСГ-ХНТУСГ імені Петра Василенка», в якій представлено матеріал про випускників, що внесли і вносять значний вклад в розвиток країни. Вона містить і матеріал про деяких випускників, що приймали участь у освоєнні цілини. Однак у цілому історія становлення і розвитку ХІМЕСГ в науковому плані досліджена ще недостатньо. Так само не досліджена участь студентів нашого ВНЗ в освоєнні цілинних та перелогових земель.

Вивчення історії освоєння цілинних земель відбувалося ще з кінця 1950-років ХХ ст. До 25-річчя освоєння цілини вийшла величезна кількість літератури: статистичні збірники документів, праці державних та партійних керівників, збірники споминів піонерів-цілинників, нариси про героїв-цілинників, наукові праці, збірники віршів та пісень, тощо. В умовах незалежної України тема цілинної епопеї практично не піднімалася. Частково вона була окреслена у збірнику наукових праць «Український селянин», в колективних та індивідуальних працях, присвячених здійсненню аграрних реформ в Україні. Навіть в працях з історії окремих вищих

сільськогосподарських навчальних закладів України участь студентів кожного ВНЗ практично не висвітлена. Винятком є третє видання з історії Дніпропетровського державного аграрного університету, в якому вміщено матеріал про учасників цілинної епопеї, їх нагороди, фото. Відсутні спеціальні роботи, в яких досліджується участь студентів та випускників сільськогосподарських вищих навчальних закладів України у масштабному проєкті освоєння цілинних та перелогових земель.

Рішення про освоєння цілинних земель було прийнято на лютнево-березневому пленумі ЦК КПРС. З метою найшвидшого розв'язання зернової проблеми в країні, підйому сільськогосподарського виробництва серед інших заходів було ухвалено активізувати освоєння цілинних і перелогових земель. Необхідно було зорати і засіяти гігантські степові простори в східних регіонах СРСР. В цих районах були складні кліматичні умови, не існувало виробничої бази, соціальної інфраструктури. В країні була організована гучна пропагандистська кампанія, передовсім серед молоді. Велика кількість юнаків і дівчат з ентузіазмом від'їжджали на ешелонах в райони Казахстану, Поволжя, Уралу, Сибіру, але потрапляли, як правило, в складні соціально-побутові умови через відсутність належного забезпечення проголошених заходів.

Освоєння цілини проводилося за рахунок господарств Європейської частини СРСР, зокрема України. Проєкт передбачав використання величезних фінансових, людських, матеріально-технічних ресурсів, і значну частину витрат повинна була взяти на себе Україна. Важливим фактором було збільшення капіталовкладень на розвиток сільського господарства в цілинних районах. Україна внесла величезний вклад в освоєння цілини, зокрема, у розв'язання проблеми забезпечення кадрами робітників, спеціалістів, в матеріально-технічне оснащення цілинних господарств. Важливу роль у забезпеченні цілини робочою силою відіграла молодь. Потік заяв до комсомольських комітетів від комсомольців та неспілкової молоді, які хотіли прийняти участь у освоєнні цілини, зростав з кожним днем. Вже до кінця березня 1954 р. до партійних, комсомольських, профспілкових організацій, правлінь колгоспів України надійшло 65 тис. заяв громадян з проханням направити їх на освоєння цілини, а понад 11 тис. чол. вже виїхали до цілинних районів Казахської РСР. Лише у 1954-1956 рр. за путівками комсомолу на постійну роботу в цілинні райони виїхало 80 тис. чол. В особливій потребі були

механізатори. Посланці України створили на цілинних землях Казахської РСР десятки радгоспів.

З самого початку освоєння цілини ЦК ВЛКСМ заснував нагрудний знак «За освоєння нових земель», яким нагороджувалися молоді новосели за високі виробничі досягнення. З метою заохочення механізаторів за хорошу працю, вміле використання техніки і передові методи були введені почесні звання «Кращий комбайнер Казахської РСР», «Кращий тракторист Казахської РСР», «Кращий шофер Казахської РСР». 20 жовтня 1956 р. Президія Верховної Ради СРСР заснувала медаль «За освоєння цілинних земель», яку одержали тисячі ентузіастів.

Указом Президії Верховної Ради Казахської РСР від 26 грудня 1960 р. у складі республіки було створено Цілинний край. Територія Цілинного краю склала 600 тис. кв. км, на якій проживало понад 3 млн. чол., працювало 642 радгоспи, 104 колгоспи, десятки різноманітних промислових підприємств, значна кількість підприємств соціально-культурної сфери.

Освоєння величезних земельних ресурсів потребувало значної кількості досвідчених механізаторів та сільськогосподарської техніки. На цілинні землі направлялася найсучасніша техніка. Протягом 1954-1956 рр. цілинники одержали 122 тис. тракторів, 26 тис. комбайнів, понад 22 тис. грузових автомашин. Понад 90 великих підприємств Києва, Харкова, Дніпропетровська, Львова, Одеси виконували державні замовлення з виробництва тракторів, бульдозерів, плугів, кранів, вантажівок, запчастин, різного устаткування.

Підготовка та участь студентської молоді нашого інституту в освоєнні цілини здійснювалося за рішенням дирекції ХІМЕСГ як від'їзд на виробничу практику по наданню допомоги у збиранні урожаю. На виробничу практику, як правило, направлялися студенти 3 та 4 курсів факультету механізації сільського господарства, хоча не виключалася участь і студентів молодших курсів. Так, у 1956 р. були направлені для участі у збиранні урожаю з заліком виробничої практики з 20 липня у Кокчетавську область Казахської РСР за рекомендацією комітету комсомолу інституту і рішенням дирекції студенти 3 та I курсів факультету механізації сільського господарства. Керівниками практики були призначені викладачі Настека І. Ф., Чорноволот К. Д., Тимченко В. Д., Пелепейченко І. П. та Слободюк В. Я. Студентам, що від'їжджали на збирання урожаю у Кокчетавську область, були виплачені добові за весь термін виробничої практики згідно навчального плану (за 8 тижнів), проїзні

та стипендія. Всього у 1956 р. 277 студентів одержали подяку від керівництва інституту за хорошу роботу під час виконання важливого державного завдання по збиранню урожаю на цілинних землях.

Практика відрядження студентів одержала розвиток і в наступні роки. У 1957 р. студенти 3 і 4 курсів факультету механізації сільського господарства працювали комбайнерами в МТС цілинних і перелогових земель. Враховуючи досвід попередніх років, їм були організовані додаткові теоретичні та практичні заняття по вивченню комбайнів та тракторів. Їх практична підготовка здійснювалася в училищах механізації сільського господарства: Богодучівському, Дергачівському, Одноробовському, Панютинському та навчально-дослідному господарстві інституту ім. І Травня. Студенти, що від'їжджали в Казахстан, здавали окремий залік з техніки безпеки спеціальній комісії, яка складалася з декана факультету механізації сільського господарства, викладача кафедри «Трактори та автомобілі» та технічного інспектора обкому профспілок працівників сільського господарства. Після здійснення всіх підготовчих робіт, студенти в середині липня виїхали до Семипалатинської області Казахстану для участі у збиранні урожаю. Викладачі Тимченко В. Д., Автухов І. В. та Слободюк В. Я. стали керівниками цих студентських груп.

У 1957-1958 рр. студенти проходили виробничу практику і в Рузаївському районі Кокчетавської області, зокрема в радгоспі «Ленінський». Одним із відповідальних за проведення виробничої практики був асистент кафедри «Трактори та автомобілі» І. П. Вірченко. У своєму звіті за виробничу практику 1958 р. він писав: «У радгоспі «Ленінський» працювали два сезони – 1957 та 1958 рр. Студенти в тракторних виробничих бригадах працювали комбайнерами, трактористами, помічниками комбайнерів, мотористами зерно навантажувачів та електростанцій на зерноочисних пунктах. Студенти, які працювали у трьох бригадах (58 чол.), здали державі лише в один сезон 1958 р. (23 липня – 21 жовтня) 30 тис. тонн пшениці, заготовили кукурудзи на силос 4460 тонн. Всі студенти, які були закріплені за комбайнами, провели середній ремонт, а студенти Коломієць В. І., Мамчур Г. Г., Процепов Л. І. та Орда Д. Я. здійснили капітальний ремонт своїх машин. За час проходження практики студенти проявили виняткову добросовісність у роботі. 34 студенти 57 разів були премійовані за перевиконання денних норм виробки. За виробничі показники, високу продуктивність праці, відповідальне відношення до участі у зборі урожаю, бережливе відношення до техніки ряд студентів були нагороджені медаллю «За

освоєння цілинних земель». Вся група студентів одержала моральну та матеріальну винагороду від керівництва Рузаївського району та райвиконкому Кокчетавської області Казахстану».

В подальшому під час вирішення своєї долі багато з них виявили бажання поїхати за направленнями на роботу в Казахстан, Алтайський край. Деякі з них не поривали зв'язків з інститутом, приймали участь у виховному процесі, ділилися своїм трудовим та життєвим досвідом з студентами. У 1963 р. в інституті було підготовлено видання спогадів випускників інституту за назвою «Нотатки про досвід роботи випускників ХІМЕСГ» з передньою статтею ректора інституту професора Виноградова Є. П., в якій він акцентує увагу на важливості збереження трудових традицій, на значному виховному значенні вечорів трудової слави, які проводяться в інституті, на основних напрямках підготовки майбутньої технічної еліти країни. У цьому виданні містилися замітки про випускників ХІМЕСГ, які працювали на цілинних землях. Підписані замітки були інженерами-механіками Рябенко П. К., Ягнюк І. М., Єрьюменко В. Д і Христенко Б. Г.: «Випускники ХІМЕСГ, які працюють в цілинному краї, вдячні своїм викладачам». Матеріал містить інформацію про деяких випускників, які в той час працювали на цілині. Серед них: Омельяненко Д. М., вип. 1935 р., головним інженером Північно-Казахстанського обласного управління сільського господарства, головою цього управління, потім головою Кокчетавського обласного управління сільського господарства, заступником Міністра сільського господарства Казахської РСР, а під час утворення Цілинного краю заступником Міністра радгоспів північних областей Казахської РСР. Радченко В. Г., вип. 1940 р., працював головним інженером МТС Карагандинської області, головою Кокчетавського обласного управління «Головавторакторозбут», головою Кокчетавського обласного авто управління. Поволоцький Б. Р., вип. 1940 р., працював начальником відділу запасних частин «Казголовавторакторозбут». Слажнев І. Г., вип. 1940 р., у досліджувані роки був головою виконкому Кустанайської обласної ради депутатів трудящих, а потім заступником Голови Ради Міністрів Казахської РСР. Він безпосередньо відповідав за здійснення грандіозних планів освоєння цілинних земель. Про нього згадує Л. І. Брежнев у своїй книзі «Цілина». Денишук Ф. П., вип. 1948 р., працював головним інженером Зерендинської МТС Кокчетавської області, директором Таїнчинської РТС Кокчетавської області, приймав активну участь в освоєнні цілинних земель. Рябенко П. К., вип. 1948 р., працював головним

інженером Летовочної МТС Кокчетавської області, директором Комаровської МТС-РТС Кокчетавської області, заступником голови крайового об'єднання «Крайцілінсільгосптехніка». Приймав активну участь в освоєнні цілинних земель. Болотов О. А., вип. 1948 р., працював головним інженером Урумкайської МТС Кокчетавської області, пізніше її директором, директором Щучинського радгоспу Кокчетавської області. Драган В. В., вип. 1957 р., працював головним інженером зернорадгоспу «Культура» Ціліноградської області, головним інженером Балкашинського виробничого управління Ціліноградської області. Машков В. З., вип. 1957 р., працював головним інженером радгоспу Шуйський Ціліноградської області. Ягнюк І. М., вип. 1957 р., працював головним інженером радгоспу «Київський» Ціліноградської області, головою відділу устаткування крайового об'єднання «Крайцілінсільгосптехніка». Єрмоєнко В. Д., вип. 1959 р., працював викладачем училища механізації сільського господарства, головним інженером відділу ремонту крайового об'єднання «Крайцілінсільгосптехніка». Христенко Б. Г., вип. 1959 р., працював викладачем училища механізації сільського господарства, старшим інженером відділу ремонту крайового об'єднання «Крайцілінсільгосптехніка».

В своїх споминах випускники висловили побажання керівництву інституту прививати випускникам більше практичних навичок по організації експлуатації та ремонту МТП, більше уваги звертати на вивчення економіки та організації сільськогосподарського виробництва, бухгалтерського обліку, «...без знань яких неможливо впроваджувати інженерну справу у виробництво».

Серед багатьох документальних свідчень активної участі наших студентів в трудових звершеннях того часу, які зберігаються у фондах музею університету, є лист нашого випускника 1938 р. Шевченко Сергія Васильовича. Наведемо витяг з цього документу: «...Мы были молоды, сильны, а впереди была целая жизнь... Институт... сформировал из нас граждан и специалистов.., Мы с сыновым уважением относились и будем до конца наших дней помнить добрым словом этот замечательный коллектив профессорско-преподавательского состава, который не жалея сил и знаний старался сделать из нас хороших специалистов и добрых людей...» (Лист датовано 1.06.1980 р.). Шевченко С.В. до ХІМЕСГ закінчив Кіровоградський технікум механізації сільського господарства. Після закінчення ХІМЕСГ у 1938 р. протягом 22 років працював на Алтаї,

очолював крайсільгоспуправління, крайвиконком. Він був одним із керівників, відповідальних за успішне освоєння земельних угідь краю.

Висновки. Значна кількість студентів нашого інституту під керівництвом викладачів прийняла участь у виконанні державної програми освоєння цілинних земель в Казахській РСР та створенні на нових землях сільськогосподарських підприємств. Всього протягом 1954-1959 рр. понад 700 студентів нашого інституту прийняли участь у здійсненні масштабного проекту освоєння цілинних земель. За відповідальне відношення до роботи, бережливе ставлення до техніки, виробничі показники 114 чол. були відзначені урядовими нагородами, зокрема медаллю «За освоєння цілинних земель».

Завдяки спільним зусиллям цілинників було освоєно 42 млн. га цілинних і перелогових земель, в районах Казахстану – 25,5 млн. га, зокрема в районах, які входили в Цілинний край – 17 млн. га. Вже на кінець 1950-х років зернова проблема була вирішена саме завдяки цілинному хлібу, середньорічний збір зерна склав у країні у 1954-58 рр. 113,2 млн. тонн проти 80,9 млн. тонн в 1949-1954 рр. Однак вже в 1959-1964 рр. виробництво зерна різко скоротилося через вітрову ерозію, бур'яни та засуху. Подальший розвиток зернового господарства в цілинних районах потребували все більших і більших капіталовкладень державного бюджету, робили зернове виробництво високо витратним і часто нерентабельним з огляду на високу собівартість виробництва сільськогосподарської продукції. Радянському уряду не вдалося в цілому досягти такого, як планувалося, збільшення сільськогосподарського виробництва.

Малиніна Т. В.

«Усна історія як джерело дослідження повсякденних практик студентів в будівельних загонах (на матеріалах ХПКБу)»

В статті розглядається необхідність вивчення історії університету на прикладі студентських будівельних загонів для виховання фахівців з активною громадською позицією.

Ключеві слова: фонд, студентські будівельні загони, ХПКБ.

В статье рассматривается необходимость изучения истории университета на примере студенческих строительных отрядов для воспитания специалистов с активной общественной позицией.

Ключевые слова: фонд, студенческие строительные отряды, ХПКБ.

The article discusses the need of studying the history of the University on example of student building teams to educate specialists with active citizenship.

Key words: fund, student building teams, КИСВ.